

# Ritmovi Berlina: šetnja kroz nasleđe tehno kulture



Sufinansira  
Evropska unija

Naziv ture: Beats of Berlin: **Šetnja kroz nasleđe tehno kulture**

## Opšte informacije

-  **Glavne teme:** Tehno kultura, sloboda i kreativnost, sukobi između kulture i komercijale.
-  **Ciljna publika:** 1–8 učesnika, ljudi zainteresovani za dinamiku supkulture i urbanog razvoja
-  **Grad / Država:** Berlin / Nemačka
-  **Polazna lokacija:** Topografija terora / sačuvani segment Zida, Niederkirchnerstraße 8, 10963 Berlin
-  **Dužina:** 6,5 km (uključujući jednu vožnju metroom)
-  **Procenjeno trajanje:** 2,5 sata
-  **Potreban materijal:** „Beats of Berlin” knjižica, napunjen telefon, uobičajena turistička oprema, aplikacija za mape poput Google Maps
-  **Nivo pristupačnosti:** Lako do srednje, uglavnom trotoarima ali sa spuštenim ivičnjacima, stepenicama i rampama.

# Propratni materijal

## Ciljevi učenja

Tura istražuje osnivačke godine berlinske tehno scene kao čvorište muzike, urbanog prostora, supkulturnog identiteta, ponovne upotrebe arhitekture, politike i uključivanja, kao i njene veze sa istorijom Berlina nakon ujedinjenja, napuštenim prostorima i pokretima za slobodu.

### Ciljevi

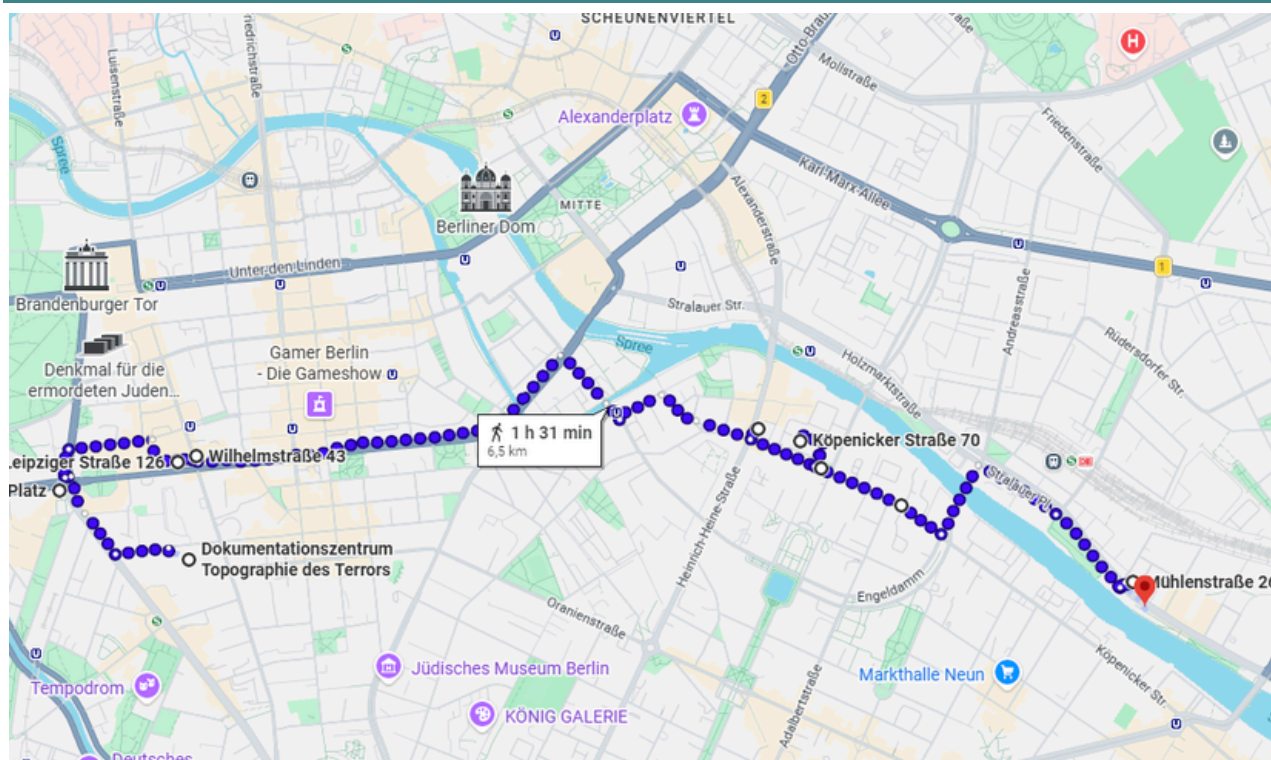
Razumeti kako je Berlin nakon pada Zida stvorio uslove za tehno kulturu

Razumeti kako je tehno kultura oblikovala prostore i mesta

Osvestiti da kulturni izrazi i prostori nisu sami po sebi dati, već se moraju izboriti i ponekad braniti

Učenje da se razmišlja o drugim kvartovima. Gde postoje „slobodni prostori”? Ko ih koristi? Šta bi moglo ili trebalo da se brani, menja ili stvara?

## Praktične informacije



Plan ture: izložba Topografija terora --> Sony Center --> nekadašnji klub Tresor (originalna lokacija) -->

nekadašnji klub E-Werk (originalna lokacija) --> nekadašnji klub Walfisch / današnji KitKat

Klub --> nekadašnji klub Planet (originalna lokacija) --> današnji klub Tresor --> Eisfabrik i

Spreeufer --> East Side Gallery

# Propratni materijal

## Pristupačnost

---

### **Trotoari i spuštene ivičnjaci**

Veći deo ture odvija se na uobičajenim gradskim trotoarima u Miteu i Friedrichshain-Kreuzbergu. Pločnici su uglavnom popločani i dovoljno široki za grupe. Ipak, ponegde postoje visoki ivičnjaci i nepravilno spuštene ivičnjaci na prelazima, kao i uži delovi duž Spreeuferu i starijih ulica. Učesnicima u kolicima ili sa otežanom pokretljivošću može biti potrebna pomoć na pojedinim prelazima i ivičnjacima.

### **Stepenice, rampe i liftovi**

Ruta uključuje jednu vožnju metroom (U-Bahn) između dve stanice. Na toj deonici nisu sve stanice potpuno pristupačne; pristup može uključivati stepenice i pokretne stepenice, a liftovi nisu zagarantovani ili mogu biti van funkcije. Sve stanice na otvorenom dostupne su u nivou ulice bez obaveznog korišćenja stepenica, ali pojedine prečice ili vidikovci (npr. bliže vodi) mogu uključivati stepenike.

### **Mesta za odmor i sedenje**

Duž rute postoji nekoliko mogućnosti za odmor: klupe i prostori za sedenje kod Potsdamer Platza, raštrkana mesta za sedenje duž Spreeuferu, poneki zidići / niski zidovi na kojima se može sedeti kod East Side Gallery. Ipak, stalnih, planiranih mesta za odmor sa zagarantovanim sedenjem ima malo, naročito u srednjem delu ture.

### **Pristupačni toaleti**

Javni ili polujavni toaleti postoje na velikim saobraćajnim čvorištima (npr. Potsdamer Platz, Ostbahnhof), u tržnim centrima blizu centralnih stanica i u ugostiteljskim objektima kod stanica ture. Ipak, pristup toaletima nije zagarantovan i obično zavisi od kafića/restorana.

## Bezbednost

---

1. Važe uobičajena pravila bezbednosti u gradu:
2. ostanite uz grupu
3. obratite pažnju na saobraćaj i bicikliste
4. čuvajte vredne stvari

# Propratni materijal



## Pre ture

### Uvod

Pre početka ture, učesnici treba da uđu sa stavom gradskih istražitelja, a ne samo klupskih turista. Cilj je pripremiti ih da na Berlin gledaju ne samo kao na grad čuvenog noćnog života, već kao na grad oblikovan kontrolom, urušavanjem, eksperimentisanjem, komercijalizacijom i protestom.

### Aktivirajte predznanje

Stručno znanje nije potrebno, ali je neophodno izvesno kontekstualno znanje. Učesnici treba da znaju da je Berlin bio podeljen zidom i zašto, da je zid ograničavao kretanje preko granice i da je, kada je zid pao, to stvorilo velike površine neiskorišćenog prostora.

### Zadajte ton

Jednostavno rečeno, tehno je nastao u Detroitu sredinom 1980-ih. Ali iako je Detroit rodio tehno, berlinska klupska scena nakon pada zida, krajem 1980-ih i početkom 1990-ih, sa svojim napuštenim prostorima, 24-časovnim žurkama i otvorenim kulturnim okruženjem, pojačala je domet tehna i pomogla da se vine do svetske popularnosti.

### Postavite vodeće pitanje

Pitajte: Zašto bi napušteni prostori igrali tako ogromnu ulogu i pokazali se kao savršen izbor za ovu novu muziku?

### Moždana oluja

U parovima, zamolite učesnike da navedu tri vrste urbanih prostora koji se obično smatraju „viškom“, „nepoželjnim“ ili „međuprostorima“ — na primer ruševine, prazne parcele, podrumi, granične zone ili industrijske zgrade. Zatim pitajte: Zašto bi takva mesta mogla postati važna za kulturu i kako, i ko ih je uopšte ostavio praznim?

### Okvir

Razjasnite da ovo nije prosto tura o klubovima ili noćnom životu. To je aktivnost o građanskom nasleđu, o tome kako je berlinska tehno kultura nastala iz urušavanja starih sistema kontrole, kako je ponovo iskoristila napuštenu urbanu infrastrukturu i kako se kasnije isprepletala sa komercijalizacijom, turizmom i protestima.

### Smernice za moderatora

Moderator treba rano da zada ton: ovo nije nostalgичno slavljenje „divljeg Berlina“, već građansko istraživanje o tome kako se urbani prostor prisvaja, preobražava i osporava, i kako se formiraju društveni i kulturni identiteti.

# Propratni materijal



## Tokom ture

### Stanica 1: Topografija terora / sačuvani segment Zida



#### Saveti za vođenje

- Počnite pauzom pre objašnjavanja. Zamolite učesnike da prvo pažljivo posmatraju mesto, umesto da ga odmah tumače. Pitajte: Šta ovde prvo primetite? Kako ovo mesto deluje? Kako je početi turu o noćnom životu i slobodi na ovakvom mestu?
- Povežite stanicu sa širom temom ture: kontrola, urušavanje i pojava novih sloboda u urbanom prostoru, i postavite vodeće pitanje ture: šta se dešava kada se sistemi kontrole uruše i ko popunjava prostore koji za njima ostanu?



#### Napomene o kulturnom nasleđu

- Topografija terora nalazi se na stvarnom mestu nekadašnjeg sedišta nacističke represije. Između 1933. i 1945. ovde su bili smešteni Gestapo, vođstvo SS-a, a kasnije i Glavni ured bezbednosti Rajha.
- Pored stalne postavke u zatvorenom prostoru, kompleks obuhvata i spoljašnju obilaznicu sa 15 stanica i sačuvane tragove istorije, uključujući ostatke povezane sa nekadašnjim zatvorskim prostorom Gestapoa i sačuvani deo Berlinskog zida.
- Ovaj segment zida sačuvan je zato što su se zaposleni u Topografiji terora izborili da ga spasu u vreme kada je inače bilo planirano da se Zid potpuno ukloni iz centra grada.



#### Rešenja

- Učesnici treba da 1 minut razmišljaju o kontroli, potčinjavanju i slobodi i zapišu na čemu su zahvalni.

### Stanica 2: Potsdamer Platz / Sony Center



#### Saveti za vođenje

- Pre nego što date pozadinu, pitajte učesnike na kakvo mesto ih ono podseća i pustite ih da steknu utisak na osnovu arhitekture, razmere i atmosfere.
- Pomozite učesnicima da uoče kontrast. Uputite ih da uporede ovaj prostor sa prethodnom stanicom. Kontrast između mesta terora i mesta uglađenog preuređenja. Takođe, uporedite ovo sa tim kako je mesto izgledalo 1989.

# Propratni materijal



## Tokom ture



### Napomene o kulturnom nasleđu

- Potsdamer Platz je nekada bio jedno od najprometnijih gradskih čvorišta Berlina, ali je nakon Drugog svetskog rata i tokom podele grada postao granična zona obeležena prazninom i Berlinskim zidom.
- Nekadašnji Sony Center (danas nazvan Center am Potsdamer Platz) projektovao je arhitekta Helmut Jahn kao ansambl zgrada okupljenih pod velikim krovom nalik šatoru.
- Ono što učesnici danas vide uglavnom je rezultat preuređenja nakon ujedinjenja. Prostor je iznova izgrađen kao nova poslovna i zabavna četvrt, sa restoranima, bioskopima, kancelarijama i upečatljivom savremenom arhitekturom.
- Ali 1989. taj prostor je bio prostrana peskovita, blatnjava pustoš ruševina, praznih parcela i improvizovanih staza, tamo gde su bili Zid i „ničija zemlja”.



### Rešenja

- Učesnici treba da poređaju slike iz različitih vremenskih perioda ispravnim hronološkim redosledom. Rešenja su 1 do 4, 2 do 1, 3 do 3 i 4 do 2.

## Stanica 3: simbol tehna u Berlinu: nekadašnji „Tresor”



### Saveti za vođenje

- Pošto stojimo na trotoaru prometne ulice, zamolite učesnike da paze na saobraćaj.
- Objasnite da na ovoj stanici nema mnogo toga da se vidi, jer je sada tu druga zgrada sa komercijalnim prostorom.
- Pozovite učesnike da zamisle atmosferu ranih 1990-ih i dočarajte scenu propadajućih napuštenih zgrada kao pravi početak rane tehno kulture, gde su se podijumi za ples pojavljivali ponekad samo za jednu noć, a ponekad dovoljno dugo da tu igraju ljudi iz celog sveta. Iz te atmosfere nastao je Tresor.
- Tresor može otvoriti razgovor o tome ko oblikuje gradsku kulturu, zašto privremeni ili neiskorišćeni prostori mogu postati važni i da li takvi trenuci otvorenosti danas još postoje u gradovima.



### Napomene o kulturnom nasleđu

- Tresor je otvoren u martu 1991. u trezoru nekadašnje robne kuće Wertheim. Njegov prvobitni smeštaj u podzemnom trezoru postao je jedan od najprepoznatljivijih prostora ranog berlinskog tehna.
- Na Tresoru je nastupao veliki broj DJ-eva, a neki od njih su ovde zapravo započeli karijeru.

# Propratni materijal



## Tokom ture



### Rešenja

- Učesnici treba da izaberu kada je Tresor radio na ovoj lokaciji. Tačan odgovor je 1991–2005.

## Stanica 4: elektrana zvuka: E-Werk



### Saveti za vođenje

- Iskoristite ovu zgradu da razgovarate o drugačijoj razmeri i preobražaju. E-Werk pomaže učesnicima da vide kako je nekadašnji industrijski infrastrukturni prostor (elektrana) mogao da postane jedno od velikih tehno mesta 1990-ih. To ga čini snažnom stanicom za razgovor o tome kako se ogromna urbana infrastruktura može prenameniti u kulturu.
- Pozovite učesnike da uporede E-Werk sa Tresorom. Tresor predstavlja sirovu atmosferu podzemnog trezora, dok E-Werk ukazuje na veću, spektakularniju i sve vidljiviju klupsku kulturu.
- Ovo je dobro mesto da se pita kako se scena menja kada raste. E-Werk može otvoriti raspravu o trenutku kada tehno više nije bio samo marginalan ili skriven, već je postao međunarodno privlačan.



### Napomene o kulturnom nasleđu

- E-Werk je bio nekadašnja elektrana koja je početkom 1990-ih pretvorena u klub. Zgrada je ranije bila povezana sa berlinskom energetsom infrastrukturom, a ponovo je otkrivena za noćni život nakon političkih i urbanih preokreta koji su usledili posle ujedinjenja.
- Postao je jedan od najvažnijih tehno klubova Berlina 1990-ih. E-Werk je pomogao da se pokaže da tehno više nije samo mala anderground scena, već rastuća kulturna snaga sa međunarodnom vidljivošću. Ovde su nastupali DJ-evi poput Sven Väth, DJ Hell i Paul van Dyk.
- Dvadeset četvrtog jula 1997. E-Werk je prestao da radi kao tehno klub. Trenutni vlasnik zgrade je jedna luksemburška kompanija.



### Rešenja

- Učesnici treba da razmisle o profesionalizaciji tehno scene. Šta se moglo dobiti, a šta izgubiti.

## Stanica 5: metro Heinrich-Heine-Straße / Walfisch, KitKat



### Saveti za vođenje

- Pre prelaska na sledeće mesto, napravite kratko zaustavljanje na stanici metroa. Objasnite da je Heinrich-Heine-Straße tokom podele Berlina bila i „stanica duh“. Nakon

# Propratni materijal



## Tokom ture

Zid podignut 1961, vozovi iz Zapadnog Berlina prolazili su kroz stanicu bez zaustavljanja, dok su peroni u Istočnom Berlinu bili zatvoreni i pod strogom kontrolom. Stanica je ponovo otvorena 1. jula 1990. Zatim idite do ugaone zgrade u Heinrich-Heine-Straße / Köpenicker Straße.

- Iskoristite ovu stanicu da pokažete kontinuitet kroz različite faze berlinskog noćnog života. Ovo mesto povezuje Walfisch iz ranih 1990-ih, često opisivan kao jedan od prvih pravih afterhour klubova u Berlinu, sa kasnijim KitKatClub-om, koji je u Heinrich-Heine-Straße od 2007. To ovu lokaciju čini dobrim mestom za razgovor o promeni tokom vremena, temi na koju ćemo kasnije ponovo naići.
- Dočarajte sirovu atmosferu Walfischa, ali ne kao „sve je dozvoljeno“, već kao mesto gde otvorenost dolazi i sa pravilima, očekivanjima i selektivnim pristupom. To je prilika za razgovor o tome ko se u nekoj sceni oseća uključeno, a ko isključeno.
- Pustite učesnike da reaguju na reputaciju KitKata. Neki mogu KitKat vezivati pre svega za hedonizam ili provokaciju. Umesto da to izbegavate, iskoristite to da pitate zašto pojedini kulturni prostori postaju kontroverzni i da li sama kontroverza može postati deo identiteta grada.



## Napomene o kulturnom nasleđu

- Još u vreme DDR-a, pab Zum Walfisch nalazio se u nadzemnim delovima stanice metroa Heinrich-Heine-Straße. Sa usponom tehno kulture, vlasnici su želeli da počnu da organizuju žurke, što se pokazalo uspešnim zahvaljujući ideji DJ-a Der Würflera da isproba afterhour žurke.
- Politika na vratima bila je prilično opuštena, pa je, uz publiku iz Tresora, klub okupio divlju mešavinu ljudi, uključujući gejeve, pankere i huligane.
- Oko 1993. vlasnici su prodali objekat. U prostor se najpre uselio klub crne muzike Boogaloo. Od 1997. preuzeo ga je Sage Club, a 2007. im se pridružio KitKatClub. Od 2012. tu se redovno održavaju žurke Walfisch Revival.



## Rešenja

- Učesnicima se traži da opišu tipičnu noć izlaska prema muzičarki Ingi Humpe. Tačan odgovor je Tresor, Planet, Walfisch.

## Stanica 6: Planet: „lepša sestra“ Tresora



## Saveti za vođenje

- Pošto stojimo na trotoaru prometne ulice, zamolite učesnike da paze na saobraćaj.
- Objasnite da nema mnogo toga da se vidi, jer se danas na tom mestu nalaze stambene zgrade.



## Tokom ture

- Istaknite drugačiju atmosferu Planeta, koji je otvoren 1991. Često se pamti kao jedan od ključnih klubova rane scene, ali sa toplijom, razigranijom i, po nekim svedočenjima, manje agresivnom atmosferom od Tresora. To ga čini korisnim za pokazivanje da berlinski tehno nikada nije bio samo jedan stil ili osećaj.
- Iskoristite ovo mesto da razgovarate o eksperimentisanju i prelazu, jer je klub usko povezan sa ekipom koja je kasnije oblikovala E-Werk. To pomaže učesnicima da vide kako se scena razvijala kroz privremene, improvizovane prostore, a zatim se proširila u veće objekte.



### Napomene o kulturnom nasleđu

- Planet je bio jedan od važnih ranih tehno klubova ujedinjenog Berlina. Radio je otprilike od 1991. do 1993, u nekadašnjoj Alte Berliner Seifenfabrik (staroj berlinskoj fabrici sapuna), koja je kasnije srušena.
- Nakon zatvaranja Bar 25 na suprotnoj obali Spree, čije je zemljište trebalo da bude prodato investitorima u okviru urbanističkog plana Mediaspree, ovde je u staroj fabrici sapuna otvoren čuveni klub Kater Holzig.



### Rešenja

- Učesnicima se traži da prvo odu do sledeće stanice, a zatim odluče da li je prikazana slika zaista ulaz u klub. Odgovor: nije.

## Stanica 7: današnji Tresor: od andergraunda do institucije



### Saveti za vođenje

- Iskoristite samu zgradu i zamolite učesnike da upiju razmeru, sirovi beton i industrijsku atmosferu.
- Pozovite učesnike da uporede stari Tresor i današnji Tresor. Razgovarajte o tome šta se menja kada kultni andergrund klub opstane tako što se preseli u veći, etabliraniji prostor.
- Istaknite da je ovo više od noćnog kluba. Kraftwerk se koristi i za izložbe, izvođenja i druge kulturne događaje.



### Napomene o kulturnom nasleđu

- Današnji Tresor se od maja 2007. nalazi ovde, u nekadašnjoj elektrani Berlin-Mitte u Köpenicker Straße. Klub se preselio tu nakon što je napustio prvobitnu lokaciju kod Leipziger Straße, ponevši sa sobom neke originalne elemente, uključujući garderobne ormariće iz starog kluba.



## Tokom ture

- Današnji Tresor se od maja 2007. nalazi ovde, u nekadašnjoj elektrani Berlin-Mitte u Köpenicker StraÙe. Klub se preselio tu nakon što je napustio prvobitnu lokaciju kod Leipziger StraÙe, ponevši sa sobom neke originalne elemente, uključujući garderobne ormariće iz starog kluba.
- Stari ulaz u Tresor sada je muzejski eksponat. Originalna čelična vrata iz prvog kluba Tresor u Leipziger StraÙe danas su izložena na postavci BERLIN GLOBAL u Humboldt Forumu.
- Stanica se stoga povezuje sa širim priznanjem berlinskog tehna kao nasleđa. Godine 2024, berlinska tehno kultura uvrštena je u nemački nacionalni registar nematerijalnog kulturnog nasleđa, čime je izričito priznat društveni i kulturni značaj gradske klupske kulture, festivala i parada.



### Rešenja

- Na ovoj stanici nema izazova ni zagonetki.

## Stanica 8: Eisfabrik i Spreeufer: ruševine i vizije



### Saveti za vođenje

- Počnite kontrastom između ruševine i preuređenja. Eisfabrik je jedna od najstarijih sačuvanih fabrika veštačkog leda u Berlinu, dok je okolni Spreeufer u velikoj meri preoblikovan novom izgradnjom.
- Iskoristite Spreeufer da razgovarate o pristupu i vlasništvu. Dobro pitanje ovde je: kome pripada reka? Stanica može otvoriti razmišljanje o javnom pristupu, privatnom preuređenju i o tome kako priobalje postaje osporavani prostor u gradu koji se menja.
- Istaknite proteste protiv Mediaspree, koji su često koristili tehno parade kao oblik protesta. Pitajte može li to biti smisleni oblik protesta ili ne.



### Napomene o kulturnom nasleđu

- Eisfabrik je jedna od najstarijih sačuvanih fabrika veštačkog leda u Nemačkoj. Led se ovde proizvodio od 1896. do 1995, a mesto je postalo važno za snabdevanje Berlina koji je rastao, u vreme pre nego što su električni frižideri postali uobičajeni.
- Protestna kultura oko Mediaspree bila je usko povezana sa berlinskim klupskim i supkulturnim scenama, što proteste čini snažnim primerom preklapanja noćnog života, urbane politike i aktivizma.
- Protesti protiv Mediaspree ponekad su postajali protesti na vodi. U akciji nazvanoj „Investorenbejubeln“ („bodrenje investitora“), demonstranti su u gumenim čamcima i pedalinama pratili investitorsku brodsku turu Mediaspree, a plovidba je navodno prekinuta ranije.



## Tokom ture



### Rešenja

- Učesnicima se traži da 2 minuta prošetaju duž Spree u blizini Eisfabrik i potraže znake isključivanja i znake otvorenosti. Oni odgovaraju ko je ovde pobedio i zašto? Veći deo projekta Mediaspree ipak je realizovan, uz samo ograničen javni pristup priobalju.

## Stanica 9: Ostgut i Mediaspree



### Saveti za vođenje

- Iskoristite ovu stanicu kao još jedan primer čuvenog kluba koji je nestao zbog Mediaspree.
- Napomenite da ekipa i duh Ostguta nisu nestali. Preselili su se u drugu nekadašnju elektranu u blizini. Tamo je 2004. otvoren Berghain, koji je od tada postao globalni simbol berlinskog tehna i noćnog života.
- Pustite učesnike da reaguju na ideju mita. Ostgut ima legendarni status u istoriji berlinskih klubova, kao i Berghain. Pitajte kako se stvaraju mitovi oko mesta i zašto pojedini klubovi postaju simboli scene, osećaja ili slike.



### Napomene o kulturnom nasleđu

- Ostgut je bio jedan od ključnih berlinskih tehno klubova za hard tehno i kvir, gej i fetiš žurke krajem 1990-ih i početkom 2000-ih.
- Mesto je srušeno da bi se napravio prostor za projekat arene u tom kraju, što ovu lokaciju čini dobrim primerom kako važna kulturna mesta mogu fizički nestati, dok se njihov uticaj nastavlja negde drugde. Ostgut je neposredni prethodnik Berghaina.



### Rešenja

- Na ovoj stanici nema izazova ni zagonetki.

## Stanica 10: East Side Gallery



### Saveti za vođenje

- Istaknite da se tura završava kao što je i počela: na Berlinskom zidu.
- Ukažite na dvostruki karakter ovog mesta: spomen-obeležje i umetničko delo. East Side Gallery nije samo šareni zid sa čuvenim muralima. To je i najduži sačuvani deo Berlinskog zida. Podstaknite učesnike da istovremeno drže oba značenja: slavljenje promene i podsetnik na nasilje i podelu.

# Propratni materijal



## Tokom ture

- Iskoristite ovo kao završni osvrt na celu turu. East Side Gallery dobro funkcioniše kao kraj jer objedinjuje mnoge teme sa rute: podelu i ujedinjenje, urbanu promenu, kulturni izraz i komercijalizaciju.



### Napomene o kulturnom nasleđu

- East Side Gallery je najduži sačuvani neprekidni deo Berlinskog zida koji još postoji. Proteže se oko 1,3 kilometra duž Mühlenstraße između Ostbahnhofa i Oberbaumbrücke.
- Pretvorena je u galeriju na otvorenom 1990, ubrzo nakon pada Zida. Zid je oslikalo 118 umetnika iz 21 zemlje, čime je postao jedan od najpoznatijih umetničkih odgovora na kraj podele u Berlinu.
- Ovo mesto je važno jer spaja sećanje na potčinjavanje, umetnički preobražaj, ali i pitanje komercijalizacije sećanja i umetnosti u okviru marketinga grada Berlina, isto kao i sama tehno kultura.



### Rešenja

- Tura se završava kvizom, u kome imamo po jedno pitanje za svaku stanicu. Tačni odgovori su: Topografija terora, Potsdamer Platz, Detroit, 1993–1997, Inga Humpe, lepša sestra Tresora, 2007, Spree, 1998, 1,3 km.

# Propratni materijal



## Nakon ture

### Kratki krug za osvrt

Na kraju ture, pozovite učesnike da stanu ili sednu u krug. Zamolite svaku osobu da podeli jedan kratak odgovor. To svima pomaže da se prisete iskustva i čuju različite perspektive.

Možete pitati npr.:

Podelite šta vam je ostalo u sećanju sa ture.

Šta ste danas naučili, a niste znali ranije?

Koja vam je stanica najviše ostala u sećanju?

### Nasleđe i sadašnjost

Nakon razgovora o stanicama, pozovite učesnike da povežu turu sa današnjim pitanjima. To je naročito korisno jer mnoga mesta na ruti nisu samo o prošlosti, već i o aktuelnim raspravama. Možete pitati npr.

- Da li je ova tura promenila način na koji vidite ovaj ili neki drugi grad? Kako?
- Da li je tura otvorila neka pitanja koja su i danas aktuelna?
- Mislite li da su neki aspekti duha rane tehno kulture i dalje živi? Koji?

### Učinite turu lično značajnom

Da biste turu učinili lično značajnijom, možete pozvati učesnike da teme i mesta istražena u Berlinu povežu sa sopstvenim rodnom gradovima, svakodnevnim okruženjem i sopstvenim osećajem moći delovanja. Možete pitati:

- Postoji li u vašem rodnom gradu mesto koje deluje neiskorišćeno, prevideno ili puno potencijala?
- Kakav kulturni ili društveni prostor nedostaje tamo gde živite?
- Osećate li da ljudi poput vas mogu oblikovati mesta u svom gradu? Zašto da ili zašto ne?
- Kada biste mogli da promenite jedno javno mesto u svom rodnom gradu, šta biste uradili?
- Kada biste napravili kratku turu nasleđa ili kulture za svoj rodni grad, koje biste mesto uključili?

# Propratni materijal



## Reference

Slika na koricama, autor Michikrel – sopstveni rad od 5. avgusta 2002, CC BY-SA 3.0,  
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=61950833>